

במחיר השווה לסבון מחלב מהיות טוב אל תהיה רע. ואכן נהגו לכתחילה להקפיד על סבון כשר לרצחה. וק"ו בפסח שנוהגים להחמיר בכל החומרות האפשריות. ולכן י"ל שגם חמץ שאינו ראוי לאכילה דינו כסבון מחלב שמן, הראוי לאוסרו, אך זה רק איסור דרבנן או ממנהג. אך מי שרוצה לסמוך על הפוסקים המקילים יש לו על מי לסמוך.

מסקנות

אם יש בהישג יד תכשיר דומה בערך שווה, פחות או יותר, מן הראוי להחמיר בפסח ולהשתמש רק בתכשיר כשר. מיהו את התכשיר שאינו כשר אינו חייב לבער. כי גם המחמירים לא אסרו אלא את השימוש, ובעיקר את הסיכה אך לא חייב ביעור.

מיהו רוב התכשירים אינם מחמץ בלבד, אלא יש בהם רק תערובת חמץ. ובתערובת לא שייך לומר אחשביה. ואפילו אם סיכה כשתיה, אין כאן כוונה להחשיב את החמץ ויש להתיר. (ועיין סברה כע"ז בחי' חת"ס לע"ז ס"ח א').

אעפ"כ ישראל קדושים הם ונהגו לחפש תחליפים כשרים, והנהוג כן קדוש יאמר לו. אך גם מי שאינו נוהג להחמיר, יש לו על מי לסמוך.

סיכה כשתיה באיסורים אחרים מלבד תרומה ויוהכ"פ, או לא. התוס' ביומא דף ע"ז כתבו שאין סיכה כשתיה אלא ביוהכ"פ ותרומה ואיסורי הנאה, אך איסורי הנאה אינם אסורים בגלל סיכה כשתיה, אלא בגלל ההנאה והאסורה מהם. ואף שגם חמץ הוי איה"נ, מיהו כל גדר חמץ הוא רק חמץ הראוי לאכילה ואז הוא אסור גם בהנאה. ומכיון שחמץ זה לא מקרי ראוי לאכילה, אינו אסור גם בהנאה וסיכתו מותרת. וגם הסוברים שסיכה כשתיה, אין לומר שחמץ הראוי לסיכה נחשב כחמץ הראוי לשתיה וממילא נאסר כנ"ל שחמץ כזה אינו חמץ כלל. ועיין מרדכי (שבת פ"ה ס' של"ח) וספר התרומה (סי' של"ח) שאוסרים לסוך בדבר האסור לאכילה. ובט"ז (יו"ד סוף סי' ק"ז) כתב לאסור סיכה בחלב (אך יתכן שרק מדרבנן) ובנקודות הכסף שם הביא מהסמ"ג דרק בשמן יש סיכה ולא בחלב ומסקנתו שמעיקר הדין יש להתיר שימוש בסבון העשוי מחלב, חוץ מחלב חזיר, משום דמסאבא. והגר"א (או"ח סי' שכ"ו ס"ק י"ט) פסק כמרדכי וספר התרומה המחמירים. ועיין במקורות שהביא בברכת אליהו שם. ובערוה"ש כתב שסבון שנפסל לאכילת כלב אין שום איסור להשתמש בו. אך בדרכי תשובה כתב שאם יש סבון זול

סימן סד

סובין מורעלים בפסח

שאלה*

בערב פסח התגלה בשדה כותנה מזיק שיש צורך להרעילו בפיתיון המכיל בעיקר סובין מורעלים. השדה מושקית ויש חשש שהסובין יחמיצו. האם הריסוס בהם מותר?

ראשי פרקים

- א. גדר אכילת כלב באוכל מורעל
 - ב. חטין שזרען בערב פסח
 - ג. דבר האסור מפני הסכנה למכשירי מצוה
 - ד. ביטול קודם החמצה
- מסקנה

* ניסן תשל"ט

א. גדר אכילת כלב באוכל מורעל

יש לברר אם אוכל מורעל נחשב לאוכל, או שאינו נחשב לאוכל. שאם נאמר שאינו נחשב לאוכל יש מקום לומר שאינו נחשב לחמץ כדין מלוגמה שהסריחה (ר"ף פ"ג דפסחים ור"ן שם).

במס' פסחים (מ"ה ע"ב):

"תניא הפת שעניפשה חייב לבער, מפני שראוי לשרחקה ולחמץ בה כמה עיסות אחרות. רשב"א אומר בד"א במקוימת לאכילה, אבל כופת שאור שייחודה לשיבה בטלה". ושם: "ר' יצחק בר אשי אמר רב אם טח פניה בטיט בטלה".

עוד שם:

"ת"ד הפת שעניפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאוכלה, מטמאה טומאת אוכלין, משום ר' נתן אמרו: אינה מטמאה".

ובר"ן הקשה: אמאי הפת שעניפשה חייב לבער והא נבלה שאינה ראויה לגר לאו שמה נבלה, ונטל"פ שרי ואפי' בפסח? ותרץ דהכא שאני, מפני שראויה לחמץ בה כמה עיסות אחרות, והכי איתא בגמרא, דהא שאור לא חזי לאכילה ואפי' אסריה רחמנא. אבל אם אין ראויה לכלב, אפילו שריפה אינו צריך, וכן כתב הר"ף. וצ"ע בנ"ד, דמצד הכלב (העכברים במקרה זה) חמץ זה ראוי לו לאכילה, אדרבה כל כולו נועד לשמש פתיון שיאכלוהו העכברים. אלא שאנו יודעים שמאכל זה אינו ראוי להם.

והנה הרמב"ם בפ"ד מהל' חו"מ הי"א אף הוא פסק כר"ף דהפת עצמה שעניפשה ונפסלה מלאכול בכלב ומלוגמא שנסרחה, אינו צריך לבער. והראב"ד השיג וכתב דבירושלמי מפרש בשנסרחה ולבסוף נתחמצה. והמ"מ תרץ דהירושלמי מיירי בפסח, אך לפני פסח אפילו נתחמצה ולבסוף נסרחה נמי אינו צריך לבער. ולפי"ז אם הראב"ד מיירי לפני פסח משמע דאם נתחמצה ואח"כ נסרחה צריך לבער אפילו אם אינה ראויה לאכילת כלב. (אך בשעה"צ סי' תמ"ב אר"ק כ"ד הכריע להלכה לא כוותיה).

ועיין תוס' בכורות (כ"ג ע"ב ד"ה אחת), דגדר זה של אכילת כלב למדו מאיזבל דאכילת כלבים

אינה אכילה. א"כ כל שהכלב מסוגל לאכול אף

שאח"כ ימות מזה, לכאורה שמה אכילה.

מאיך יתכן אולי לחדש ולומר כי המושג אוכל נקרא כך לפי מושגיהם של בני אדם. וכל עוד המאכל ראוי לאכילת כלב, עדיין שם אוכל עליו גם לפי מושגיהם של בני אדם. וממילא כאשר בני אדם יודעים שהדבר מסוכן לכלב, אע"פ שהכלב עלול לאכול את המאכל, כי אינו חש בסכנה, אין עליו שם אוכל לפי מושגי בני אדם, וצ"ע.

ועיין בביה"ל (סי' תמ"ב ס"ט) שאם נפסל מאכילת הכלב בגלל עירוב משהו אחר, חייב בביעור. ואף כאן י"ל שעירוב הרעל בסובין אינו פוטר את הסובין מביעור.

ב. חטין שזרען בערב פסח

והנה יעוי' ב"קהילות יעקב" (פסחים סי' ל"ט), בחטין שזרעם בע"פ אם יש לחשוש לחימוץ. ובתחילה דימה אותם לכופת שאור, שביטלן מאכילתן, אך דחה דל"ד, בכופת שאור אין החמץ עומד עוד בתורת חמץ אלא בתורת כופת שאור, אבל חטין שזרען נהי דאינם עומדים לאכילה, מ"מ לא בטלו מתורת חטים, שהרי כל מטרתו שיצמחו מהן חטים אחרות. וא"כ ה"ה בנ"ד נהי דביטלו מתורת אכילה, מתורת לחם לא ביטלו. אדרבה כל כוונתו שהעכברים יסרו שזה לחם ויאכלוהו.

ובחלקת יואב (מה"ק אר"ח סי' ל"ט) דן ג"כ בחטין שזרען בקרקע וסבר להתירם מדין כופת שאור, ודחה שכופת שאור היא כלי, ורק שם כלי מבטל מהחמץ שם חמץ, משא"כ ביטול בקרקע. קרקע אינה מבטלת שם חמץ כי מצינו חמץ במחובר (פסחים ל"ג א').

ולכאורה רעל עדיף מזריעה, דבזריעה עדיין הזרעים ראויים לאכילת אדם אם ירצה, אך בחמץ מורעל אין החטה ראויה למאכל אדם כלל. ולכן הדעת היתה נוטה יותר לומר שאין כאן משום איסור חמץ. ובכל זאת נלעג"ד להחמיר. כי בזרעים הוא מבטלם מתורת אוכל,

למי חטאת, וקשה, הרי בעיני ממשקה ישראל וליכא? אלא ע"כ דבר שאסור באכילה מפני הסכנה נחשב למשקה ישראל, אלא שאנו מנועים משתייתו מפני הסכנה. ועפ"ז הסיק שאתרוג האסור מפני הסכנה נחשב ראוי לאכילה ויוצאים בו ידי חובה.

והגאון ר' יצחק אלחנן בשו"ת עין יצחק (ח"א אר"ח סי' כ"ד) חולק וסובר שאתרוג שאסור מפני הסכנה אינו נחשב לאוכל ופסול למצוה. והביא ראיה מהירושלמי (סוכה סוף פ"ד) שמים שנתגלו פסולין למזבח משום שאינו ממשקה ישראל.

ונראה שיש לחקור בגדר משקה ישראל, האם רק דבר שראוי לישראל כשר למזבח, או רק דבר שנאסר לישראל נאסר לגבוה. ונפ"מ לדבר האסור מפני הסכנה, שלצד הראשון כל דבר שאינו ראוי לישראל, אפילו מפני הסכנה, פסול למזבח. אך לפי הצד השני, רק הנאסר לישראל בגלל מאיסותו נפסל לגבוה, כגון דבר האסור בגלל עבירה, אך דבר האסור מפני הסכנה הרי זו סיבה המוצדקת רק לבני אדם המסתכנים באכילת דבר מסוכן, ואין סיבה זו מוצדקת לגבוה שאינו מסתכן כלל בסכנותיו.

וכנראה שהיא מחלוקת בבלי וירושלמי, הבבלי סובר שדבר האסור מפני הסכנה נחשב משקה ישראל ושם אוכל עליו, והירושלמי סובר שדבר האסור מפני הסכנה אינו נחשב משקה ישראל ואין שם אוכל עליו (ועיין קובץ הערות ליבמות סי' מ"ב ס"ג שאף הוא הוכיח שהיא מחלוקת התלמודים).

ואם כנים דבריני, שהדבר תלוי במחלוקת בבלי וירושלמי, יש להעיר גם על הראיה האחרת מב"ק קט"ו שיין גלוי אפשר להפריש ממנו תרומה. דבירושלמי תרומות פ"ג ה"א הובאה תוספתא

"תרם חבית ונמצאת מגולה. אבטיח ונמצא נקור תרומה ויחזור ויתרום. ר' יודן בר פזי ר"ש בשם ריב"ל לא אמרו אלא בדיעבד אבל בתחילה אין תרומתו תרומה. (כך גרס הגר"א ור"ל שכשתרם ולא ידע שהיין גלוי חלה התרומה בדיעבד, משום שבשעת

אך כאן אדרבה מעוניין שיאכלום, לכן אולי יש לאסור וצריך לבערם.

ובשו"ת אבן שתיה (סי' י"ז, הובא בשד"ח כרך ח' עמ' 231) התיר חמץ מורעל בפסח משום שאינו ראוי למאכל ומשום דדמי לכופת שאור. ויש מקום להסתפק בשתי הנחותיו. א. יש מקום לומר שהחמץ המורעל עומד לאכילה וכמו שכתבנו. ב. אין החמץ המורעל דומה לכופת שאור וכמו שהבאנו מהחלקת יואב והקה"י. ויש להוסיף עוד שכופת שאור היא מכוסה בטיט, כמבואר בגמ' פסחים שם וברמב"ם ושו"ע. ואולי גם בנ"ד אם יכסה את הסובין בעפר יהיה מקום לדמותם לכופת שאור. אך בעיקר י"ל שבכופת שאור אינו צריך את החמץ בתורת חמץ, אלא כמעשה עץ בעלמא. בנ"ד הוא צריך את הסובין כמאכל אהוב על העכברים, דהיינו החמץ כמות שהוא, ואינו מבטל.

ג. דבר האסור מפני הסכנה למכשירי מצוה

עיין מרחשת (ח"א סי' כ') שחקר באתרוג האסור באכילה מפני הסכנה אם ראוי לצאת בו ידי חובתו בחג. וקוטב חקירתו הוא האם האיסור להסתכן הוא "ענין תורני" או "ענין מוסרי", (ולענ"ד ניסוח זה של החקירה צריך עיון, שהרי איסור מפורש הוא בתורה להמית את עצמו שנאמר: "אך את דמכם לנפשותיכם אדרושו", וכונתו בודאי לומר שבסכנה אדם נזהר גם אלמלא ציותה התורה. ועל"ש שהוא מנסח את החקירה באופן זה: האם דבר שאסור באכילה מפני הסכנה נחשב כאינו ראוי לאכילה כלל, או שמא הוא ראוי לאכילה מצד עצמו ורק אריא דרביע עליה מצד איסור הסכנה שבו.) וראייתו העיקרית היא מב"ק (קט"ו ב') הרי שהיו לו עשר חביות של טבל טמא וראה אחת שנשברה או שנתגלתה אומר הרי היא תרומת מעשר על חברותיה'. ואם נאמר, שכל דבר האסור באכילה מפני הסכנה, אינו נחשב לאוכל, איך חלה תרומה על החבית שהתגלתה, הרי בעיני שיריה ניכרים, דהינו ששיריה יהיו ראויים לאכילה, כמבואר בפסחים ל"ג א' וכן הביא ראיה מחולין (ט' ב') דמים מגולין כשרים

לפני שיחמיץ, כמבואר בפסחים ז', תלמיד ש"נזכר שיש עיסה מגולגלת בתוך ביתו ומתירא שמא תחמיץ קדים ומבטיל ליה מקמי דתחמיץ". ואע"פ שמדרבנן צריך גם ביעור כנראה שבנ"ד אין צורך בביעור, משום שביטול לפני שהחמיצה, כמבואר בשעה"צ (סי' תל"ד ס"ק ל"א) ועי' סי' תס"ג.

מיהו צ"ע אם בנ"ד מועיל ביטול. שהרי הוא מעונין שהסובין יאכלו ע"י המזיקים וא"כ הוא לא מעונין שהחמץ יהפך לעפרא דארעא ממש, אלא שימלא את תפקידו לבער את המזיקים. שהרי הוא מעונין שהמזיקים יאכלו את הפתיון גם אחרי שיחמיץ, וא"כ צ"ע אם מועיל בכה"ג ביטול. ואז לא זו בלבד שיש לו חמץ ברשותו אלא הוא גם נהנה ממנו, ועובר על איסור הנאה מחמץ.

ועיין פסחים י' ע"ב:

"ככר בפי נחש צריך חבר להוציא או אין צריך? בגופיה אטרחרוהו רבנן בממוניה לא אטרחרוהו רבנן, או דילמא לא שנא? תיקו".

ומבואר אפוא שחמץ בפי הנחש, אע"פ שאסור לאוכלו משום סכנה נחשב לחמץ גמור וחייבים לבערו. וכל הספק בגמרא הוא רק אם אטרחרוהו גם בממונו או לא. ועיין חולין (ט' ע"א) ראה ציפור המנקר בתאנה ועכבר המנקר באבטיחים חוששין שמא במקום נקב נקב, ופירש"י שמא במקום נקב של נחש נקב ואסור משום סכנת נפשות. ולכאורה הוא הדין בככר בפי נחש. ומוכח אפוא שחמץ מורעל שם חמץ עליו וחייב בביעור.

מיהו ל"ל שהככר אסורה רק מספק, כי רק במקום בו נשך הנחש יש לחוש לסכנה והספק הוא על כל מקום ומקום שמא הוא המקום שנשך בו הנחש ומספק בלבד היא אסורה, ולכן מספק חל עליה גם איסור חמץ, שמא באותו מקום לא נשך הנחש ומותר לאוכלו ואסור משום חמץ. אלא שלכאורה דוחק לומר כן, שהרי כל הפסול באכילת דבר מסוכן אינו מצד עצמו אלא רק מצד הסכנה שבו. והרי בזה הסתפקנו

ההפרשה סבר שהתרומה חלה, ואעפ"כ אין הטבל נותר בכך, שהרי ס"ס הפריש מדבר שאינו ראוי. אך כשידע בשעת ההפרשה שהיין גלוי לא חלה התרומה (כלל). חברי"א בעו מה בינה לטמא? (דקי"ל שתרומתו תרומה) אמר לון, טמא בעינו הוא שגרמה תרומה. (ופירש הגר"א שטמא ראוי לאכילה אלא שהתרומה גרמה לכך שבטמא תיאסר האכילה ולכן לא בטל שם אוכל ממנה) בדם הכא עפר הוא".

ומשמע מסוגית הירושלמי שיין גלוי כעפר בעלמא הוא ולא חלה תרומה עליו כלל ולא כהבבלי בב"ק קט"ו ע"ב. (ועיין שבועות כ"ב ע"ב שאוכל אסור - אוכל הוא, אלא שאריא רביע עליה, וצ"ע מ"ש סכנתא מאיסורא לענין זה).

וברמב"ם (הל' תרומות פ"ה הכ"ב)

"התורם חבית יין על היין ונמצא חומץ אם יודע שהיתה חומץ עד שלא תרמה אינה תרומה. ואם אחר שתרמה החמיצה הרי זו תרומה. ואם ספק, תרומה ויחזור ויתרום. וכן התורם קישוא ונמצא מרה, אבטיח ונמצא סרוח, או שנמצא נקורין. תרם חבית של יין ונמצא מגולה".

משמע מדבריו שדין יין מגולה כדן חומץ, שאם ידע מתחילה אין תרומתו תרומה, ואם ספק - תרומה, ויחזור ויתרום. ולא הביא את הדין בב"ק קט"ו שמוותר להפריש לכתחילה מין מגולה. מבואר אפוא מדבריו שיין מגולה אינו אוכל כלל (מיהו, מהשואתו בין יין מגולה ואבטיח נקור לאבטיח סרוח ולחומץ משמע יותר שהגילוי והניקור אינם הופכים את הדבר לעפר בעלמא כלשון הירושלמי. ועיין ערוה"ש הל' תרומות (סי' ס"ח ס"ח) שדעתו לחלק בין חומץ שנחשב אוכל ולמין יין אלא שגרוע יותר, לבין אבטיח סרוח שאינו אוכל כלל וכן יין מגולה. ועיין מהר"י קורקוס שהקשה מדוע חומץ על יין במזיד הוא תרומה, ואבטיח ונמצא סרוח אינה תרומה? ותץ שאבטיח סרוח אינו ראוי לאכילה כלל ומשמע שה"ה יין מגולה וצ"ע).

ד. ביטול קודם החמצה

מכיון שהדבר תלוי בספק נראה אולי להציע פתרון אחר, והוא שיפזר את הפתיון ויבטלנו

ועיין חולין (ע"א ע"א) טומאה בלועה שלא בפניו מיחזא חזי ליה ולכן מטמאה, משמע שאע"פ שהדבר אינו ראוי לאכילת אדם אם הוא אינו יודע וראוי לו נחשב לראוי. וא"כ ה"ה בנ"ד. שהרי המזיקים לא יודעים שהפתיון מורעל והוא ראוי להם לאכילה, ורק לאחרים ידוע שאינו ראוי, וא"כ נחשב לחמץ.

ויש לדחות בתרתי:

א. הלכה כר' יוחנן שנבלה שאינה ראויה לכלב דוקא, ואזלה לה תירוץ זה (אם כי ד"ז צ"ע ברמב"ם הל' ט"א יעו"ש).

ב. מאוס שאני דכל איסורו רק בגלל שאנשים ראוהו נבלע, ומי שלא ראה לא מאוס אצלו, משא"כ ברעל שגם מי שלא יודע סכנה היא לו, אלא שכל עוד שלא יודע לא נזהר, אולם מבחינה אוביקטיבית הרעל מסוכן לכולם ולכן יתכן שאינו נחשב לאוכל.

מסקנה

למעשה קשה להכריע בשאלה זו. אמנם האבן שתיה התיר במפורש חמץ מורעל אך ראיותיו מוקשות וצריך לישבן. ואם היה מדובר בסובין שאינם חמץ גמור היה מקום אולי לסמוך עליו בשעת הדחק, אך מכיון שמניחים אותם במקום מושקה במים יש לחוש לחמץ דאורייתא. לכן נלענ"ד שאין להשתמש בסובין מורעלים בפסח.

בפתיחת דברינו שמא בגלל זה חל איסור חמץ על דבר מסוכן, משום שפסולו אינו מצד עצמו אלא בגלל האיסור על האדם לאוכלו. ואם בכל זאת הדבר נחשב כאינו ראוי לאכילה ולא חל עליו איסור חמץ א"כ ה"ה בספק.

ובכל זאת י"ל דשאני ספק סכנה מודאי סכנה. בודאי סכנה כיון שאסור לאכול, כל החפץ נחשב אינו ראוי לאכילה ואין איסור חמץ חל עליו, אבל בספק סכנה, האיסור לאוכלו הוא רק מצד הספק ולא מצד עצמו, בזה י"ל שאפילו אם נאמר שודאי סכנה לא נחשב לאוכל, ספק סכנה אולי נחשב בעצם לאוכל, ורק האדם חייב להזהר מלאוכלו ולכן חל עליו איסור חמץ. ועי' מרחשת (שם) שחילק בין דבר סכנה שהוא אסור מצד עצמו, לבין דבר שנבלע בו שאינו אסור מצד עצמו. ודבר שנאכל ע"י נחש אינו אסור כולו אלא רק הארס המעורב בו, וא"כ איסורו לא מצד עצמו אלא רק מצד התערובת שבו ולכן חל עליו איסור חמץ.

אלא שמהרמב"ם שהבאנו בהל' תרומות לא משמע כן שהרי כתב שם שדין אבטיח נקור ויין מגולה כדין יין ונמצא חומץ שאינה תרומה כלל. ודוחק לחלק בין חמץ לתרומה, שתרומה צריכה להיקרא אוכל בפועל, ואם אינה ראויה בפועל אע"פ שאסורה בגלל תערובת סכנה אינה נקראת תרומה, לבין חמץ שאינו צריך להיקרא אוכל בפועל ולכן די בתערובת סכנה כדי לפוסלו מדין חמץ.

סימן סה

שימוש בטעות בסובין בפסח

שאלה*

מעשה בלולן שסיכם עם קונה שיקנה את תרנגולותיו לפני הפסח. אולם הקונה לא בא אלא בחוה"מ. ללולן היתה תערובת לצורך

ראשי פרקים

שאלה

- א. הנאה מחמץ בפסח
- ב. חיוב השבה ואיסור החמץ אחר הפסח

* ניסן תש"ן